

8. Каплан Р. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р. Каплан, Д. Нортон. – М. : Олимп-Бизнес, 2003. – 304 с.
9. Терентьева Т. А. Подбор персонала: практические инструменты и приемы / Т. А. Терентьева. – М. : Эксмо, 2010. – 398 с.
10. Володина Н. Библиотека KPI: финансовые показатели службы персонала / Н. Володина, А. Сафонюк // Справочник по управлению персоналом. – 2010. – № 5. – С. 104-109.

Зайцев В.С.

УДК 339.9:330.131.7:338.242

СУЧАСНІ ГЛОБАЛЬНІ ПРОЦЕСИ У СВІТОВІЙ ЕКОНОМІЦІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Вступ. Початок ХХІ сторіччя відзначився глобальними трансформаційними процесами у світовому господарстві, міжнародних економічних відносинах, що зажадало від країн світу розробки національних економічних трансформаційних доктрин, концепцій та моделей. До прискореного вирішення цих завдань підштовхнула всеосяжна криза планетарного масштабу, що вибухнула у 2008-2009 роках, і примусила шукати нові соціально-економічні парадигми, виявляти нові закономірності, з різних сторін вивчати світові процеси і явища економічного життя, які є характерними для суспільства у другому десятиріччі двадцять першого сторіччя.

Глобалізація сьогодні стала головним чинником стимулювання світового соціально-економічного розвитку, посилення конкуренції на міжнародних ринках, розподілу та використання всіх видів ресурсів та факторів виробництва між країнами світу. Процеси інтернаціоналізації та лібералізації у світовому господарстві створили широкі можливості для руху товарів, матеріальних, трудових, фінансових ресурсів та технологій між всіма країнами, що задіяні у міжнародних економічних відносинах.

Активне зростання міжнародного обміну обумовлюється цілим рядом причин. До основних слід віднести:

- нерівномірність економічного розвитку та темпів структурних ринкових трансформацій у різних державах. На кожному з етапів розвитку світового господарства в окремих країнах світу акумулюються надлишкові відповідні ресурси, що ефективно використовуються в країнах, де існує їх певна нестача;
- зниження рівня державах рівня конкурентоспроможності національної економіки, галузей господарства, товарів, послуг, що пропонуються світовому ринку, що вимагає, як правило, залучення різноманітних ресурсів, і, в першу чергу, капіталу, для подолання відставання і підвищення технічного та технологічного рівня окремих галузей та економіки в цілому;
- використання дешевої робочої сили, сировини, зниження транспортних витрат, шляхом наближення виробництва до джерел відповідних ресурсів або споживачів, і здійснення його за межами своїх країн;
- обхід численних торговельних бар'єрів (тарифного та нетарифного характеру), якими відгороджуються країни світу у рамках здійснення протекціоністських заходів у своїй торговельній політиці.

Глобалізація впливає на фінансову складову міжнародної економіки, обумовлює швидке зростання темпів міжнародного руху капіталів, що, в свою чергу, сприяє промислового зростанню у світовому масштабі. Але, в той же час, внаслідок цих процесів, виникає фінансова залежність одних держав від інших.

Економічна глобалізація передбачає також активізацію інтеграційних процесів у світовій економіці, що дає змогу забезпечити зростання обсягів та ефективності виробництва товарів і послуг, посилити стимулюючу дію конкуренції, підвищити продуктивність праці, сприяти зниженню рівня світових цін.

Визначальним елементом сучасної всесвітньої глобальної економіки є розвиток новітніх інформаційних технологій та засобів інформації, що є специфічною рисою та особливою ознакою світового господарства ХХІ сторіччя.

Таким чином, становлення та розвиток глобальної економіки є цілком об'єктивним явищем, що «генетично» обумовлено розвитком світових економічних процесів. Визначення всіх чинників, що обумовлюють процеси глобалізації є важливим для правильного і коректного розуміння цього планетарного феномена і врахування його в системі економічних інтересів держави. В умовах глобалізації та світових трансформаційних змін особливе значення набуває стан економічної безпеки держави в системі її національної безпеки.

Мета роботи. Визначення особливостей формування системи економічної безпеки держави, взагалі, та України, зокрема, в сучасних умовах глобального розвитку світового господарства.

Постановка завдання. Тенденції та закономірності сучасної глобальної світової економіки обумовлюють необхідність пошуку компромісів в межах системи узгодження економічних інтересів окремих регіональних об'єднань, інтеграційних угруповань, держав, галузей, корпорацій, підприємств, організацій, при одночасному захисті їх же економічних інтересів.

Сучасні економічні реалії, що формуються в умовах активних трансформаційних змін та глобалізаційних процесів, переконливо свідчать, що парадигми, загальні вектори соціально-економічного розвитку, стратегічні перспективи, темпи відповідних змін у національних економіках значною мірою залежать від стану сформованості системи захисту економічних інтересів держави та забезпечення її національної економічної безпеки.

В Україні, за часи незалежності, на жаль, так і не відбулися прогресивні соціально-економічні зрушення, спрямовані на побудову дійсно демократичної держави, підвищення матеріального добробуту і духовного рівня суспільства. Перехід від централізованої планової системи Радянського Союзу до ринкової системи незалежної України супроводжувався руйнацією механізмів державного управління, трансформацією відносин власності, необґрунтованими інституційними перетвореннями, знищенням усталених виробничих та господарських зв'язків тощо. Все це негативно позначилося на рівні розвитку економіки держави, її конкурентоспроможності, призвело до значних втрат виробничого, науково-технічного, експортного потенціалу національних виробників. Тому необхідним є оцінювання можливостей національної інтеграції України до світового глобального економічного простору на рівноправних та взаємовигідних умовах з урахуванням державної стратегії загальнонаціональної економічної безпеки.

Результати дослідження. Національна безпека як система корінних, типових властивостей будь-якої країни втілює в собі усі сфери та галузі життєдіяльності та розвитку людини, суспільства, держави і природи. Відповідно до Закону України «Про основи національної безпеки України» вона представляє захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

Її складовими є:

Рис. 1. Складові національної безпеки держави.

Для забезпечення економічної безпеки держави важливе значення має формування національних, з урахуванням особливостей української економіки, науково обґрунтованих загальнодержавної доктрини і галузевих концепцій економічного розвитку. При їх розробці, слід передбачити оптимальне поєднання державних та ринкових механізмів регулювання, врахувати позитивний світовий досвід в управлінні розвитком економіки, визначити пріоритетні галузі національного господарства, механізми взаємодії національних та міжнародних банківських та фінансових структур.

Стратегічна мета розвитку країни, що неодноразово зазначена в багатьох державних документах, і полягає в підвищенні життєвого рівня народу України, може бути досягнута тільки за умов створення ефективної, соціально орієнтованої, екологізабезпеченої моделі національної економіки ринкового типу, яка враховує сучасні глобальні та інтернаціональні чинники розвитку світового господарства і базується, виходячи з цього, на використанні конкурентних переваг країни як у міжнародному поділі праці, так і в міжнародній інтеграції. Основою економічної мотивації в зазначеній моделі має бути підприємницький інтерес.

Першочергове значення, для розробки і успішного втілення в сучасне економічне життя цієї моделі, має визначення першочергових, найважливіших реальних завдань економічного та соціального розвитку країни та основних пріоритетів, що дозволять досягти цих завдань. При цьому не можуть бути включені в пріоритетні майже всі виробничі сфери, як це дуже часто робиться, що знаходяться у кризовому стані, бо, при такому підході, втрачається сам принцип пріоритетності, який передбачає особливі функції цих напрямків, що мають стати каталізаторами економічної стабілізації або зростання. Концентрація ресурсів на вирішальних напрямках державних пріоритетів, таких як підвищення інтелектуального потенціалу національного виробництва, збільшення рівня науково-технологічних інновацій, що дозволить суттєво прискорити темпи зростання ВВП та національного доходу, змінити структуру та якість виробництва товарів та послуг, підняти рівень їх конкурентоспроможності на світових ринках, здійснення активної аграрної політики, вирішення проблем енергозабезпечення та енергозбереження, проведення кардинальної перебудови соціальної сфери, дозволить подолати структурну кризу української економіки, вивести її зі стану спаду та стагнації, спрямувати у сталий розвиток з необхідними темпами відтворення і тим самим забезпечити економічну та національну безпеку держави.

Економічна безпека держави, як видно з рис. 1 є підсистемою або складовою національної безпеки, але в той же час вона сама є певною надсистемою, яка містить в собі наступні основні структурні елементи:

Рис. 2. Структура економічної безпеки держави.

Для досягнення необхідних темпів зростання ВВП, що дозволить виконати невідкладні завдання соціальної сфери, забезпечити необхідні зрушення у підвищенні рівня життя населення, особливо малозабезпеченого, мають бути задіяні всі основні важелі структурної, інвестиційної, фінансової, податкової, бюджетної, грошово-кредитної, банківської, митної, регуляторної політики. Важливою підмогою економічного зростання та забезпечення економічної безпеки є легалізація тіншового сектору економіки, виведення господарських та економічних відносин у національному господарстві за межі тіншових.

Досягнення стабілізації фінансового становища в державі, особливо в умовах існуючих загроз з боку світового глобального середовища, яке може стати джерелом виникнення нової фінансової кризи, можливо лише на основі прийняття бездефіцитного бюджету на 2013 рік, скорочення зовнішнього і внутрішнього боргу, більш повного розмежування повноважень та фінансових ресурсів між приватним та державним секторами економіки, між центральними та місцевими органами виконавчої влади. Головними завданнями в фінансово-бюджетній складовій економічної безпеки, яка має забезпечити фінансову самостійність держави та ефективність використання нею бюджетних коштів у процесі виконання функцій соціального захисту, державного управління і міжнародної діяльності, залишаються подолання економічної неефективності державного сектору економіки, ліквідація фінансового марнотратства, оптимізація чисельності державного апарату, ліквідація бюрократичних та пов'язаних з ними корупційних явищ. Однією із суттєвих загроз економічній безпеці України є також свавілля та некомпетентність окремих урядових структур.

Перспективними напрямками удосконалення бюджетної політики України мають стати: зростання масштабів перерозподілу валового національного продукту через бюджетну систему, забезпечення соціального характеру видаткової частини державного та місцевих бюджетів, нарощування інвестицій у людський капітал, тобто в освіту, охорону здоров'я, соціальні компенсації, стримування соціального розшарування на рівні, що забезпечує соціальну стабільність, збільшення доходів бюджету шляхом постійного зниження ставок оподаткування, постійне та стале зростання обсягів зовнішньої торгівлі при забезпеченні позитивного рівня торговельного балансу.

Суттєво змінити обсяги, структуру, якість виробництва, підняти рівень конкурентоспроможності вітчизняних товарів на світових глобальних ринках, можливо лише за рахунок зростання інтелектуального потенціалу нації, активізації науково-технологічної інноваційної політики. В умовах сучасної глобалізації, саме інноваційна складова визначає основні напрямки економічного розвитку країни і є основним чинником її економічної безпеки. Значний науково-технічний і технологічний потенціал мають в Україні цілий ряд базових галузей: в першу чергу, це літакобудування, ракетно-космічна галузь, суднобудування, машинобудування, зокрема, приладобудування, виробництво енергетичного обладнання, окремі напрямки важкого машинобудування, чорної та кольорової металургії. Але незважаючи на це, в цій сфері існують суттєві загрози економічній безпеці держави, оскільки теперішня модель економічної політики не має чіткого інноваційного спрямування, не переорієнтує виробничий потенціал країни на подолання технологічного відставання та на його подальший розвиток. Це проявляється в скороченні державних витрат на науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські роботи, як фундаментальні, так і прикладні дослідження та інженерно-технічні розробки.

Актуальним сьогодні є розробка механізмів, що мають забезпечувати функціонування національної економіки за рахунок власних інтелектуальних та техніко-технологічних ресурсів, підтримувати відповідний рівень її обороноспроможності та економічної незалежності. Основними напрямками поліпшення інноваційно-технологічної політики є наступні: впровадження інноваційної моделі розвитку галузей, їх технологічна реструктуризація, визначення об'єктів, що мають стати центрами високотехнологічного розвитку, стимулювання імпорту технологій, спрямованих на забезпечення зростання ефективності вітчизняного виробництва та нарощування експортного потенціалу України. Крім того, важливе значення має активізація міждержавного інноваційно-технологічного співробітництва в рамках міжнародної спеціалізації та кооперації виробництва, здійснення заходів спрямованих на розширення української технологічної присутності на світових ринках, забезпечення надійного захисту інтелектуально-технологічної власності України.

Важливою складовою економічної безпеки держави є продовольча безпека. Продовольчою безпекою називають такий стан, за якого у державі є необхідна кількість продовольства та відповідні можливості для забезпечення населення прийнятним харчуванням і продовольчими ресурсами, що гарантує, у свою чергу, соціально-політичну стабільність у суспільстві, виживання та розвиток нації, сім'ї, особи. Тому, вкрай важливим є здійснення активної аграрної політики, спрямованої на швидке подолання кризових явищ, забезпечення ефективної роботи підприємств аграрно-промислового комплексу у глобальних ринкових умовах господарювання, утвердження України як держави з конкурентоспроможним експортноорієнтованим сільським господарством.

Забезпечення продовольчої безпеки вимагає прийняття та здійснення, з боку держави, неординарних соціально-економічних рішень, проведення активної агропромислової політики антиінфляційно-створювального характеру. Зокрема необхідно провести заходи щодо забезпечення стабілізації та приросту виробництва, підвищення ефективності використання сільськогосподарських угідь, ліквідації збитковості та зміцнення фінансового стану сільськогосподарських підприємств, запровадження механізму здешевлення банківських кредитів та залучення в аграрний сектор інвестиційних ресурсів, у тому числі, і іноземних.

Найактуальнішою проблемою в сфері економічної безпеки України є енергетична безпека, оскільки вона відображає рівень захищеності держави, національного господарства, громадян від загроз дефіциту чи порушень у забезпеченні обґрунтованих потреб в паливно-енергетичних ресурсах. Передбачається, що за нормальних умов потреби в енергії мають задовольнятися у повному обсязі, а за надзвичайних умов – у гарантованому мінімальному обсязі.

У сучасному глобальному середовищі відбувається суттєве загострення боротьби за ринки енергоносіїв, за право їх видобування, транспортування та продажу, що обумовлено наявністю енергоресурсів у визначених, окремих країнах світу, зростаючими потребами в них, вичерпністю запасів паливно-енергетичних ресурсів, зростанням масштабів відповідних екологічних проблем, пов'язаних з їх видобуванням, транспортуванням, переробкою, споживанням. Це приводить до того, що енергетична складова стала сьогодні одним з найважливіших чинників реалізації економічних інтересів країн світу, їх політичної поведінки, основою для політичних і економічних союзів і навіть джерелом міжнародних конфліктів. Яскравий приклад – стан політичних та економічних взаємовідносин України та Росії.

Ситуація на світових енергетичних ринках та у паливно-енергетичному комплексі України залишається вкрай нестабільною, що негативно впливає на енергетичну і економічну безпеку держави. Національне господарство нашої країни є одним з енергоємніших у Європі, ефективність використання енергоресурсів залишається дуже низькою. За оцінками експертів енергоємність ВВП в Україні, у порівнянні з провідними індустріально розвиненими країнами світу, вища від 300 до 600 відсотків. Внаслідок такого стану в енергосекторі України склалася критична ситуація, не подолавши яку неможливо забезпечити не лише прогрес в економіці країни, а й загальну стабілізацію. Викривленою є і структура споживання паливно-енергетичних ресурсів із завищеною часткою імпортованого російського газу. Так і залишається проблемним питання диверсифікації джерел та шляхів постачання в Україну нафти та газу.

Враховуючи, що від стану паливно-енергетичного комплексу значною мірою залежить ступінь політичної та економічної незалежності держави в умовах сучасної світової глобалізації, забезпечення його стабільного розвитку та ефективного функціонування є однією з найголовніших умов економічної та національної безпеки. Основними напрямками дій в цій сфері мають бути: нарощування видобутку або виробництва паливно-енергетичних ресурсів по всіх їх складовим, розробка і активне впровадження енергозберігаючих технологій, устаткування, засобів регулювання та обліку на всіх стадіях виробництва, транспортування, розподілу та використання енергоносіїв, що має бути націлено на ефективне зниження питомих витрат у всіх галузях національного господарства та сферах життєдіяльності і наближення показників енергоємності ВВП країни до рівня розвинутих країн світу. Першочерговим і стратегічно важливим є також завдання пошуку різноманітних зовнішніх джерел постачання енергоносіїв, що сприятиме зниженню критичного рівня залежності України від однієї країни – Росії. Це дозволить підвищити надійність постачання енергоресурсів, створить конкурентне середовище серед постачальників і сприятиме зниженню цін, обумовить розвиток більш рівноправних двосторонніх відносин зі всіма країнами партнерами і, в першу чергу, з Росією. Необхідно також нарощувати експортний потенціал паливно-енергетичного комплексу на основі збільшення обсягів транзиту енергоносіїв через територію України, експорту вугілля, електроенергії, надання послуг пов'язаних з розвідуванням, видобутком спільною експлуатацією родовищ енергетичних ресурсів.

Реалізація всіх означених заходів енергетичної політики потребує розробки відповідних цінових, тарифних, податкових, митних та інших механізмів і створення відповідної законодавчої та нормативно-правової бази по їх використанню.

Успішне вирішення проблем економічної безпеки України неможливе без корінної перебудови соціальної сфери. Стратегічними пріоритетами в її реформуванні залишаються: розробка та реалізація політики управління доходами населення, реформування системи оплати праці робітників і, в першу чергу, усунення її тійової складової, оптимізація вартості робочої сили, підвищення рівня соціальних доходів населення. Саме невирішеність означених питань, а, відповідно, і від'ємна дія цих чинників, в сукупності з дефіцитом інвестиційно-інноваційної складової економічної діяльності, призводить до гальмування відтворювальних процесів в економіці України і стримує техніко-технологічне оновлення виробництва, що, в свою чергу, є причиною низької конкурентоспроможності багатьох підприємств і української економіки в цілому. Крім зазначеного, необхідно також продовжити оптимізаційне реформування пенсійної системи,

забезпечити продуктивну зайнятість населення і зниження рівня безробіття, прискорити розвиток соціального житлового будівництва для різних верств населення, здійснити заходи щодо поліпшення демографічної ситуації в країні, провести виважені зміни в системі охорони здоров'я тощо.

Зовнішньоекономічна діяльність є однією з найважливіших пріоритетних складових стратегії економічного зростання і забезпечення економічної безпеки держави. Вона відіграє особливу роль у забезпеченні інтеграції економіки України до структур сучасного глобального світового господарства, її участі у міжнародному розподілі праці, прискоренні адаптації економічних, виробничих, правових та інших механізмів до системи міжнародних стандартів, зокрема стандартів СОТ та ЄС, активізації участі нашої країни у діяльності міжнародних економічних, фінансових, науково-технічних та інших установ і організацій. Зовнішньоекономічна діяльність має велике значення у виконанні стратегії економічних і соціальних реформ, стабілізації економічних процесів у національному господарстві України. Але її здійснення має бути тісно пов'язане з забезпеченням зовнішньоекономічної безпеки держави, що полягає в мінімізації дії негативних (як зовнішніх, так і внутрішніх) чинників, створенні сприятливих умов для розвитку національної економіки шляхом її активної участі у світових процесах інтернаціоналізації та глобалізації, міжнародному поділі праці, відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам.

Процес збільшення рівня відкритості національної економіки повинен здійснюватись поступово, поетапно і зважено, на основі процесів структурної перебудови господарського комплексу країни і з урахуванням особливостей України. Цей процес має враховувати стан та рівень конкурентоспроможності національної економіки, окремих галузей, підприємств та вітчизняних товарів. З точки зору зовнішньоекономічної безпеки, загрозу представляє не тільки низький рівень конкурентоспроможності зазначених складових, а ще, більшою мірою, системний розрив з провідними країнами світу через несумісність технологій, низьку інноваційну та інвестиційну привабливість, значні структурно-галузеві, інституційні та соціально-культурні відмінності.

Для забезпечення економічної безпеки, по цій важливій складовій, необхідно: удосконалити стратегію зовнішньоекономічної діяльності і постійно розробляти на її основі відповідні щорічні програми та здійснювати жорсткий контроль за їх реалізацією; підвищити ефективність використання адміністративного, економічного та валютного інструментарію зовнішньоекономічної політики; впроваджувати превентивні заходи, спрямовані на зменшення деструктивного впливу на зовнішню економіку екзогенних факторів, оптимально поєднувати заходи державного протекціонізму з режимом вільної торгівлі; здійснювати податкову та митну підтримку національних товаровиробників-експортерів; максимально використовувати вигідне географічне положення України щодо транзиту через її територію вантажів та енергоносіїв; розвивати різні форми економічної співпраці з країнами світу; постійно підвищувати рівень та якість підготовки кадрів для сфери зовнішньоекономічної діяльності.

Висновки. Процеси світової глобалізації забезпечують, з одного боку, нові умови та джерела інтенсифікації економічного розвитку країн, а, з іншого боку, створюють загрози та виклики (технологічні, економічні, соціальні, екологічні, цивілізаційні та ін.) для їх національної безпеки. Тому створення ефективної системи національної економічної безпеки в сучасних умовах має бути ключовою складовою політики кожної держави. Для України, яка знаходиться в стані системних трансформацій, ця проблема є особливо актуальною, оскільки вона нагально відчуває потребу інтеграції та співпраці з відповідними світогосподарськими структурами, але, в той же час, має забезпечити певний рівень захищеності національної економіки від наслідків можливих криз та негативного впливу цих структур. Розглядаючи глобалізацію як об'єктивний незворотний процес розвитку світової економіки, необхідно постійно здійснювати широке коло заходів по всім основним, наведеним в роботі, напрямкам забезпечення економічної безпеки держави.

Джерела та література:

1. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
2. Предборський В. А. Економічна безпека держави : монографія / В. А. Предборський. – К. : Кондор, 2005. – 391 с.
3. Соколенко С. І. Глобалізація і економіка України / С. І. Соколенко. – К. : Логос, 1999. – 568 с.